

Krupskij, M. 2015. Ukraina, mirovaja informacionnaja vojna i novyj vyzov adventistskomu edinstvu [Ukraine, the World Information War and a New Challenge to Adventist Unity]. *Internet-gazeta «Put'»*. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y5f9gt7v> [in Russian]

Maidan i Tserkva [Maidan and Church]. 2014. Khronika podii ta ekspertna otsinka za redaktsiieiu L. O. Fylypovych, O. V. Horkushi. Kyiv: SammitKnyha. [in Ukrainian]

Merenkov, I. 2016. Ob itogah poezdki delegacii Soveta Cerkvej v Niderlandy [On the Results of the Visit of the Delegation of the Council of Churches to the Netherlands]. *Informacijne agentstvo UNIAN*. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y2kdazop> [in Russian]

Mierienkov, H. 2018. «Khrystianam ne varto rozrakhovuvaty na politychni vazheli dlia poshyrennia Yevanhelii», — Roman Solovii [«Christians Should not Count on Political Leverage to Spread the Gospel», Roman Solovyi Said]. *Relihiia v Ukraini*. <https://tinyurl.com/yydyo7u4> [in Ukrainian]

Turchynov hotuie partiui pid vybory v radu: khto potrapyv v komandu [Turchynov is Preparing the Party for the Parliamentary Elections: Who got into the Team]. 2019. *Apostrof*. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y6ss7z5k> [in Ukrainian]

Chernushko, I. 2014. Derzhavno-tserkovni vidnosyny v konteksti sotsialnoi doktryny Tserkvy Adventystiv Somoho Dnia [State-Church Relations in the Context of the Social Doctrine of the Seventh-day Adventist Church]. *Relihiia ta sotsium*. Vyp. 3–4. S. 193–198. [in Ukrainian]

Snyder, T. *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. Basic Books, 2012.

УДК 94:008(477)«185/193»930

DOI: 10.20535/2307-5244.50.2020.210158

Н. В. Семергей

ORCID 0000-0002-3095-3131

Українська медична стоматологічна академія

N. Semerhei

Ukrainian Medical Stomatological Academy

**УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ
ВІДРОДЖЕННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ —
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.: КОНЦЕПЦІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ
І МЕТОДИКА ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

*The Ukrainian National and Cultural Revival
of the Second Half of XIX — Early XX Centuries: Concept,
Methodology and Method of Historiographical Research*

У статті запропоновано та обґрунтовано науковий інструментарій історіографічного дослідження українського національно-культурного відродження другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст. Представлено концепцію дослідження, зміст якої становлять ключові наукові положення щодо розуміння історіографії порушеної теми. Висвітлено методологію її студіювання, анонсовано застосування сукупності методологічних підхо-

дів та принципів, наголошено на пріоритетності цивілізаційної історіографічної парадигми. З'ясовано зміст теоретичних засад сучасного історіографічного методу. Окреслено методіку й науково-організаційні засади історіографічного дискурсу.

Ключові слова: історіографія, українське національно-культурне відродження, науково-дослідницький інструментарій, концепція, методологія, теорія, методика, історіографічний метод.

The need for innovative approaches within modern socio-humanitarian cognition drives the development of Ukrainian historiography towards the finding of optimal methodological strategies, the ideological, epistemological and methodological potential of which would allow modern historiography not only to integrate the research tools of civilizational, anthropological and synergetic approaches, but also to play an important role in the streamlining of the socio-cultural and state-building processes in modern Ukraine.

The article proposes scientific tools for historiographical research of the Ukrainian national and cultural revival of the second half of the XIX - first third of the XX century.

In the article the scientific set of tools of historiographical research of the Ukrainian national and cultural revival of the second half of XIX — early XX centuries was proposed and validated. The research framework which is based on the key scientific propositions concerning the understanding of the historiography of the given period was presented. The civilizational historiographical paradigm, the tools of which enables an integral and comprehensive study, was also employed within this research.

The main theoretical principles of historiographical research were identified; the key propositions of the theory of modern historiographical method were represented. The scientific basis of the historiographical research of the given problem was described, the stages of the research of the national revival of the second half of XIX — early XX centuries were identified.

The main outcomes of the research are the authors' propositions of the scientifically grounded and objective historiographic panorama and the key framework which give tools for the analysis of various aspects of the Ukrainian national and cultural renaissance — national, mental, ethnic, spiritual and religious, personalistic, educational, scientific, literary etc.

Keywords: conception, historiography, historiography method, method, methodology, research tools, theory, Ukrainian national and cultural revival.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Інноваційні вимоги до сучасного соціогуманітарного пізнання вмотивовують розвиток українського історіографічного дискурсу в напрямі пошуку оптимальних методоло-

гічних стратегій, світоглядний, гносеологічний і методичний потенціал яких дав би новітньому історіописанню змогу не лише інтегрувати науково-дослідницький інструментарій цивілізаційного, антропологічного та синергетичного підходів як пріоритетної методологічної парадигми, але й відігравати вагомий роль у упорядкуванні соціокультурних і державотворчих процесів у сучасній Україні. Не потребує доведення те, що сьогодні історіографія набуває нових, насамперед ціннісно-сміслових, функцій, які потребують систематизації та осмислення доробку істориків на основі міждисциплінарного полілогу, ставлять на порядок денний питання про залучення новітніх засобів у розвиток історіографічного знання.

Сучасна українська історіографія рухається до подолання радянських штампів і атеїстичних стереотипів, поступово відходить від редуccionізму формаційного підходу у відтворенні змісту української національної історії. Вітчизняний історіографічний дискурс, за влучним висловом сучасного провідного українського історіографа Ірини Колесник, перебуває в методологічних пошуках, новий «історіографічний переворот» потребує «нового професіоналізму», насамперед — методологічного. Його атрибути — нове мислення, ідеологічне новаторство, свобода формулювати й відстоювати власну думку (Колесник, І. 2013, с. 15). Саме тому вибір та обґрунтування концептуально-методологічних засад дослідження науково-історичного вивчення українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст., дотримання принципів історизму, наступності та об'єктивності є ключовою умовою побудови успішного історіографічного наративу.

Гіпотеза представленої студії полягає в тому, що обґрунтування концептуальних, теоретико-методологічних, методичних і науково-організаційних засад дослідження історіографії українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. є ключовою умовою представлення цілісної, науково обґрунтованої та об'єктивної історіографічної панорами, у якій всебічно вивчені праці істориків, що аналізували різні аспекти українського національно-культурного ренесансу — національні, ментальні, етнічні, духовно-релігійні, персоналістичні, освітні, наукові, літературні тощо.

Хронологічні межі дослідження мають два рівні. Перший — конкретно-історичний, у якому українське національно-культурне відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. розглядається як цілісний процес піднесення українського національного руху. Він зумовлений, з одного боку, спалахом національно-культурного життя українців на початку другої половини XIX ст., а з іншого — завершенням українізації у 1930-х рр. ст. Зробимо застереження, що поза дослідженням залишається період початку українського національно-культурного відродження, який традиційно окреслюють кінцем XVIII — серединою XIX ст., що пояснюється ґрунтовною

дослідженістю історіографії відповідного етапу українського національного руху у вітчизняному історіографічному дискурсі. Другий хронологічний рівень — історіографічний, зумовлений новим етапом розвитку новітніх українських історичних досліджень, що розпочався на зламі 1980-х — 1990-х рр. і триває досі.

Історіографічний аспект представленого дослідження має доволі скромний вигляд. Спорадичність звернення вчених до історіографії українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. обумовлює практичну відсутність студій, присвячених методолого-теоретичним засадам такого дослідження.

Джерельною базою дослідження є фундаментальні наукові праці щодо концептуально-теоретичних та методологічних засад історіографічного дискурсу. Це наукові доробки таких учених як М. Андрусак, І. Войцехівська, О. Гуржій, В. Даниленко, Я. Дашкевич, Л. Зашкільняк, Я. Калакура, В. Колесник, І. Колесник, В. Коцур, В. Кравченко, В. Масненко, Ю. Павленко, С. Посохов, О. Реєнт, В. Смолій, О. Удод, Ф. Шевченко та інші.

Методологія дослідження побудована на уявленнях про пріоритетність історіографічного методу як необхідного складника історичних студій. В основі дослідження — цілісна методологічна парадигма, яка ставить вимогу всебічно та системно розглянути науково-дослідницький інструментарій історіографії українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст., виявити зміст його концептуальних, теоретичних, методологічних, методичних і науково-організаційних складників.

Мета дослідження — запропонувати й обґрунтувати науково-дослідницький інструментарій дослідження історіографії українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. Передбачено висвітлення концепції дослідження, окреслення його теоретико-методологічних, методичних та науково-організаційних засад.

Насамперед слід анонсувати, що науково-дослідницький інструментарій вивчення історіографії українського національно-культурного відродження представлено *концептуально-історіософськими* (наукове обґрунтування провідної ідеї й концепції дослідження, історіософське розуміння українського національно-культурного відродження та його історіографії), *методологічними* (інтеграція і синтез методологічних підходів, взаємодія науково доцільних принципів дослідницького пошуку), *теоретичними* (наукові положення сучасного історіографічного дискурсу щодо профільних досліджень, новітні уявлення про вимоги, шляхи й технології історіографічного пізнання), *понятійно-категоріальними* (термінологічна сітка дослідження, дефініції та історіографічне трактування його провідних понять і категорій), *методичними* (колаборація емпіричних, теоретичних та спеціально-історич-

них методів дослідження, використання комплексу методів, що відповідає поставленим завданням) і науково-організаційними. (послідовність, обгрунтованість та плановість історіографічного дослідження, апробація й публікація його проміжних і загальних висновків тощо) аспектами.

Концептуально-історіософські підстави дослідження, що забезпечують актуальність, цілісність, смислову та змістову єдність історіографічного аналізу виходять із низки науково-теоретичних положень. Серед них є такі.

1. Сучасна українська історіографія, актуалізуючи національно-державницьку та культурно-цивілізаційну методологію, розглядає українське національно-культурне відродження модерної доби як закономірний етап цілісного й неперервного українського історичного процесу, унікальний і самобутній феномен збагачення духовної, культурної та соціальної активності в різних сферах життя тогочасного українського суспільства.

2. Історіографія українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. передбачає *цілісний, всебічний і системний аналіз* історичного нарративу щодо суспільно-політичних та соціально-економічних передумов, етнічно-національного, ментально-психологічного, духовно-релігійного, культурного й соціального змісту українського модерного ренесансу. Невід’ємним складником історіографічного дискурсу є аналіз тих історичних праць, що присвячені умовам та особливостям розвитку української національної ідентичності та соборності в добу національного відродження, а також інтерпретації персоналістичних досліджень, студій інституційної та інтелектуальної історії, історії українсько-модерного повсякдення.

3. Дослідження побудовано на пріоритетах *плюралістичної демократії ідей та наступності появи науково-історичних положень*, тому зорієнтовано на визнання рівноцінності історичних праць про український національно-культурний ренесанс, підготовлених на основі різних методологічних підходів — як формаційного, так і цивілізаційного, соціокультурного тощо. Концепція дослідження легітимізує принципи демонополізації методологій, плюралізму науково-дослідницьких підходів, методологічної диверсифікації та взаємодії теоретико-методологічних підходів. Пріоритетами дослідження є критичний аналіз історіописання, запобігання абсолютизації чи безпідставній ідеологічній критиці історичних праць.

4. Історіографічне осмислення виходить із розуміння української історіографії як галузі *української та світової науки*, що досліджує умови, етапи й особливості розвитку історичної науки, зокрема про українське національно-культурне відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. (Калакура, Я. 2016, с. 36). Отже, історіографічний дискурс потребує парадигмальності аналізу наукового студіювання теми — висвітлення умов, виокремлення етапів, з’ясування особливостей, закономірностей, супереч-

ностей і тенденцій, розкриття проблем, сучасного стану та перспектив історичного вивчення українського національно-культурного ренесансу у визначених у дослідженні просторово-часових межах.

5. Історіографічний дискурс зорієнтовано на аналіз підходів українських істориків до розкриття *ролі й значення українського національно-культурного відродження* у людино-, націє- та державотворчому, а також цивілізаційно-му й соціокультурному вимірах. Важливо звернути увагу на те, у світлі яких саме перспектив оцінюється феномен українського модерного ренесансу.

6. Сучасна вимога олюднення історіографічного дискурсу збагачує гносеологічний потенціал дослідження увагою до тих історичних сюжетів, у яких висвітлено історію повсякдення суб'єктів українського відродження, їхні ціннісні й емоційно-психологічні виміри. Антропологізація історіографічних досліджень покликана побачити людину в історичному наративі, звернути увагу на висвітлення в працях істориків взаємовпливів «класичних» вимірів історичної реальності — суспільної, політичної, соціальної, економічної, культурної та релігійної історій із «одиничними» картинами життя українців і інших етнічних спільнот — творців та учасників українського відродження. Йдеться про показ балансу соціально-повсякденної й загальної історій у вимірі цілісної історії українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст.

7. Історіографія українського національно-культурного відродження вказаного періоду є його невід'ємним складником і продовженням у сучасних умовах, перспективною лінією інтерпретації й актуалізації цінностей, мотивів, ідей та здобутків тогочасного ціннісного, національного, ментально-історичного, культурного, соціального та духовно-релігійного вимірів українського історичного процесу.

Теоретичну основу дослідження становить сукупність сучасних фундаментальних наукових положень щодо стратегій, шляхів і механізмів історіографічного аналізу, зокрема ідеї про:

– пріоритет історіографічного методу як необхідність вивчати дослідження попередників із порушеної історичної проблематики (М. Андрусак, Д. Багалій, М. Варшавчик, М. Грушевський, В. Даниленко, Я. Дашкевич, Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич, Я. Калакура, В. Колесник, І. Крип'якевич, М. Марченко, С. Посохов, О. Прицак, П. Радько, О. Реєнт, В. Смолій, О. Удод, Ф. Шевченко та інші);

– хід, закономірності та шляхи історичного процесу українського національного відродження (В. Антонович, Д. Багалій, М. Барг, М. Богословський, Д. Дорошенко, І. Ковальченко, Р. Колінгвуд, С. Кульчицький, П. Магочій, О. Субтельний, А. Тойнбі та інші);

– сучасні теоретичні й методологічні підходи щодо формування історіографічного дискурсу (І. Войцехівська, Я. Грицак, О. Гуржій, Г. Кась-

янов, Я. Калакура, І. Колесник, Г. Казьмирчук, В. Коцур, В. Кравченко, І. Лисяк-Рудницький, В. Масненко, О. Рафальський, Ю. Павленко, Р. Пиріг, Ф. Турченко, Н. Яковенко, О. Ясь та інші);

– теорію, історію та методологію вивчення українського національно-культурного відродження модерної доби (О. Бойко, В. Верстюк, А. Волощенко, О. Голубицький, В. Горобець, Я. Грицак, Я. Калакура, Г. Касьянов, Л. Кондратик, В. Кравченко, В. Литвин, М. Марченко, В. Сарбей, В. Смолій, В. Щербак, М. Юрій та інші).

Окрім концептуально-історіософських і теоретичних засад, історіографічне дослідження базується на *методології*, що представлена сукупністю підходів та принципів історіографічного пошуку. Методологія дослідження, насамперед, побудована на принципах і філософії *діалектичного підходу*, який відіграє роль «модератора», впорядковує метод історіографічного пізнання положеннями про єдність, взаємозалежність і взаємозумовленість явищ історичної дійсності, закономірностями про розвиток людини та суспільства, ідеями про єдність теорії і практики, одиничного й загального, кількості та якості, закономірності та випадковості тощо. Діалектика дає змогу осмислити суперечності історіографічного процесу, виявити непослідовність істориків у висвітленні феномену українського національно-культурного відродження, виявити багатоплановість його визначень і характеристик, загалом — озброює історіографію сучасним дослідницьким інструментарієм.

Якщо діалектична методологія окреслює загальні принципи наукового розуміння українського національного руху, то роль *есенційного навігатора* історіографії українського національно-культурного відродження належить *цивілізаційній методологічній парадигмі*. Її теоретики в зарубіжній (М. Данилевський, П. Сорокін, А. Тойнбі, О. Шпенглер та інші) та українській (Л. Алексієвцев, В. Гончаревський, М. Горелов, Я. Калакура, І. Колесник, О. Моця, Ю. Павленко, О. Рафальський, О. Реєнт, О. Удод, М. Юрій та інші) історіографії наголошують, що цивілізаційна методологія дає змогу пояснити хід історії не лише матеріальними (як формаційна), але й культурними, національними, ментальними та ціннісно-смысловими чинниками (Калакура, Я. 2014, с. 25). Цивілізаційний підхід розглядає українське національно-культурне відродження як особливість української нації, сприяє поясненню історіографії усіх його складників — ментального, релігійного, культурного, соціального тощо (Удод, О. & Юрій, М. 2013, с. 11). Цивілізаційна методологія надає підстави для висновків про цілісність історіографії порушеної теми, про єдність національних, культурних і соціальних вимірів українського модерного ренесансу, про багатofакторність його розвитку, підтверджує виправданість розгляду українського національно-культурного відродження у мейнстрімі загальноєвропейського цивілізаційного поступу (Калакура, Я. & Алексієвцев, Л. 2014, с. 235). Понад те, цивілізацій-

не розуміння історіографії орієнтує розглядати історичне знання про українське національно-культурне відродження як складник соціокультурного, інтелектуального, духовно-релігійного, антропологічного й етнопсихологічного розвитку (Калакура, Я. 2016, с. 200).

Евристичний потенціал цивілізаційного підходу виправдовує залучення інструментарію суміжних методологій: соціокультурної, антропологічної та синергетичної. Так, *соціокультурний підхід* надає аргументів для розуміння історіографії досліджуваної теми як єдності об'єктивного і суб'єктивного знання, орієнтує на висвітлення таких історіографічних аспектів українського модерного ренесансу як соціальні відносини, цінності, традиції культурного життя, підтверджує єдність особистісних, соціальних і культурних складників історіографічного процесу. Натомість *антропологічна методологія* створює запобіжники механічному та формальному висвітленню теми, дає змогу олюднити предмет дослідження, висвітлити історіографію українського національно-культурного відродження крізь призму життєвого і творчого шляху його істориків, реалізувати максимум «історія людей», звернути увагу на ментальні, емоційні та психічні аспекти побудови історіографічного нарративу. *Синергетичний підхід* збагачує дослідження уявленнями про нелінійність історичного поступу, самоорганізованість соціальних систем, непередбачуваність траєкторій їхнього розвитку. Це дає підстави розглядати історіографію українського національно-культурного відродження як самоорганізовану систему, тематика і спрямованість досліджень у якій самостійно визначали її суб'єкти. В межах синергетичного підходу стратегії історіографічного аналізу відходять від т. зв. «класичних тем» і отримують перспективу для повнішого висвітлення різних аспектів українського модерного ренесансу, як-то історія посвячення, студії соціальної та інтелектуальної історії тощо.

Попри надання цивілізаційній методології пріоритетності, в нашому дослідженні враховано й особливості *формаційного підходу*, оскільки в пострадянській історіографії він ще побутував, позначився на однобічному трактуванні ролі матеріалістичних і соціально-економічних чинників у національно-культурному житті, а також на періодизації історіографії, трактуванні закономірностей історичного процесу та українського національно-культурного відродження (Удод, О. & Юрій, М. 2013, с. 8). Через переважаність частини досліджень формаційним інструментарієм окремі історики ігнорували роль духовного складника в історії українського відродження, спрощення соціальної історії, певної елімінації таких факторів як колективна свідомість, цінності, духовні установки тощо (Салата, О. 2017, с. 13).

Методологічні засади дослідження значно посилять залучення проблемного та системного підходів. Перший — уможливить розгляд історіографії українського національно-культурного відродження другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст. як наукової проблеми, зорієнтує на формулюван-

ня та розв'язання проблемно-пошукових завдань. До того ж, за типологією історіографічних студій порушена тема належить до проблемних, адже її предмет — окремий, науково-дослідницький аспект української історіографії — дослідження вивчення українського національно-культурного відродження (Калакура, Я. 2016, с. 38). Натомість системний підхід зорієнтує у стратегіях розв'язання порушеної проблеми, сприятиме цілісному та всебічному розгляду відомих науково-історичних праць, монографій, публікацій, присвячених різним аспектам висвітлення змісту українського національно-культурного відродження.

Слід залучити й *аксіологічний підхід*, використання якого у вивченні національного руху має кілька вимірів. Перша площина — історіографічна, яка передбачає контекстний аналіз цінностей та ідеалів істориків, що визначали ідеологію їхніх історичних наративів, ставали визначальними чинниками підготовки історичних синтез на засадах тієї чи тієї історіософії. Друга — науково-історична, в межах якої аксіологічна методологія сприятиме орієнтації на історіографічний аналіз тих науково-історичних праць, у яких висвітлено ціннісну сітку, смисловий та ідейно-філософський зміст тогочасних суспільних уявлень, поширення яких і викликало до життя феномен українського відродження.

В дослідження слід залучити й методологію *феноменологічного підходу*, який надає обґрунтування розглядові українського національно-культурного відродження як національного феномену, унікального та самобутнього явища, яке було закономірним, суспільно обумовленим, цілісним, багатоплановим, мало масштабні наслідки як у просторі, так і в часі, не було суто внутрішньо-українським, але й впливало на долю інших держав, зокрема Австро-Угорської та Російської імперій.

Розв'язанню науково-узагальнювальних завдань дослідження сприятиме науковий інструментарій *парадигмальної методології*. Історіографія українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. — це масштабна історіографічна парадигма, що передбачає виокремлення етапів, висвітлення умов, розкриття особливостей, тенденцій, закономірностей, суперечностей, проблем і перспектив історичного вивчення українського культурного ренесансу. Парадигмальна методологія дає змогу реалізувати саме історіографічні завдання, забезпечує саморефлексію дослідження, надає йому статусу історичної та історіографічної теорії. Окрім того, розгляд феномену українського національно-культурного відродження крізь парадигмальну філософію дає підстави виявити його складники, рівні та риси історичного розвитку, окреслити його місце і значення в парадигмі українського державотворення.

Обґрунтована методологічна база дослідження є цілісною та міждисциплінарною, кожен із залучених підходів посилює функціональність тільки

у взаємодії з іншими, що забезпечує *методологічну дифузію та міждисциплінарність*, дає змогу всебічно й системно розглядати історіографічний дискурс українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст.

Побудова історіографічного дослідження відповідно до філософії вказаних методологічних підходів потребує окреслення змісту відповідних *принципів*, серед яких вагоме значення становлять такі:

- *історизм*, який забезпечить розгляд українського національного відродження в конкретно-історичному вимірі, зорієнтує дослідницький пошук на аналіз умов, особливостей, етапів і чинників становлення новітньої історіографії українського національно-культурного руху, надасть необхідне теоретичне підґрунтя для аналізу обставин та умов його трансформації, переходу від національно-культурної стадії до політичної, допоможе дотриматися об'єктивності, критичності й системності у вивченні української історії окресленої доби;

- *єдність пізнання і самопізнання*, бо історіографічне осмислення українського національно-культурного відродження має потенціал до його конструювання; історична пам'ять про українське національно-культурне відродження потребує раціонального пояснення, яке може бути запропоновано в історіографічних рефлексіях (Калакура, Я. 2016, с. 102–103);

- *об'єктно-предметної визначеності*, що потребує чіткого окреслення об'єкта й формулювання предмета аналізу, визначення сфер історіографічного дискурсу, а також забороняє ухилятися у наративи, які не стосуються досліджуваної теми;

- *єдності історичного та логічного*, що зорієнтує дослідження на послідовний, логічний, аргументований, обґрунтований і неупереджений аналіз розвитку історичних знань, поставить вимогу враховувати конкретно-історичні та просторово-часові координати розвитку українського національного руху;

- *науковості та об'єктивності* — для вивчення українського національно-культурного відродження на засадах академізму, наукової етики, академічної доброчесності, відокремлення наукових знань від ненаукових, порівняння різних історіографічних підходів, досягнення високого рівня достовірності та доказовості наукових висновків, залучення знання спеціальних історичних дисциплін, уникнення бездоказовості, стереотипності й поверховості у відтворенні та аналізові історіографічних фактів;

- *наступності*, що є гарантом послідовності у збагаченні історіографічного знання, забезпечує тяглість історіографічного процесу, його продовження на засадах інноваційної методології, ставить безкомпромісну вимогу враховувати творчу спадщину попередніх істориків українського національного відродження;

– *всебічності* — орієнтує на цілісний і системний аналіз історичного вивчення українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст., спрямовує історіографічний розгляд різних його проявів — від ментального, національного, соціального та інтелектуального до освітнього, наукового, літературного та духовно-релігійного; окрім того, принцип всебічності означає вивчення всіх доступних історичних студій з досліджуваної теми, їхній аналіз у контексті єдності внутрішніх і зовнішніх, суб'єктивних та об'єктивних чинників;

– *міждисциплінарності*, адже історіографія аналізує різні сторони українського національно-культурного відродження, тож потребує залучення методологічно-методичного інструментарію суміжних галузей пізнання — культурології, релігієзнавства, мовознавства, української літератури, етнології, етнографії, біографістики, історії видавничої справи тощо;

– *ціннісно-сислової орієнтації (світоглядності)*, що забезпечить з одного боку — базування філософії дослідження на українській національній ідеї та ідентичності, з іншого — сприятиме виконанню історіографічним дискурсом основного призначення — засобом наукових аргументів сприяти націє- та державотворенню, боротися за відновлення історичної правди щодо творців та лідерів українського національного відродження;

– *історіографічного діалогу* — для подання широкого історіографічного огляду, аналізу різних історичних шкіл, що вивчали українське національно-культурне відродження, забезпечення наукової критики та професійної історіографічної дискусії;

– *єдності теорії та практики* — принцип, який може бути реалізовано двома шляхами: перший — як розгляд появи історичних досліджень про українське національно-культурне відродження у тісному зв'язку з тогочасною політичною, економічною та соціальною практикою; другий — для використання теоретичних висновків дослідження в удосконаленні сучасного історіографічного методу.

Історіографічна культура історика багато в чому визначається науковою обґрунтованістю його дослідницького *методу*, під яким мають на увазі систему способів, шляхів, норм, правил, процедур та інструментів, що забезпечують взаємодію суб'єкта з об'єктом, що вивчається. Метод дослідження є цілісністю суб'єкта і об'єкта, посідаючи особливе місце в системі історіографічного пізнання (Колесник, І. 2013, с. 68–69). Правильно обрана методика дослідження є гарантом об'єктивності історика в оцінці як суспільних процесів, так і розвитку знань про них, забезпечує достовірність, цілісність, повноту й правильність висвітлення історіографічних фактів та сюжетів (Калакура, Я. 2016, с. 110).

У сучасній українській історіографії існують різні класифікації методів дослідження. Так, Я. Калакура виокремлює основні та допоміжні методи,

звертає увагу на зростання популярності кількісних методів, а також наголошує на міждисциплінарному статусі сучасної історіографічної методики, інспірування загальнонаукових методів історіографічними завданнями (Калакура, Я. 2016, с. 120). Натомість І. Колесник веде мову про філософські, загальнонаукові, спеціально-наукові (методи історичного дослідження) та конкретно-проблемні методи, звертає увагу на теорію, методіку й техніку методу (Колесник, І. 2016, с. 69).

Методичний інструментарій історіографічного аналізу українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. представлено сукупністю та взаємодією трьох груп дослідницьких методів: *загальнотеоретичні, емпіричні та спеціальні*.

Організації історіографічного дискурсу, впорядкуванню його наукових висновків і теоретичних положень покликані *загальнотеоретичні методи*. Насамперед це класичні епістемологічні системи: індукція-дедукція, аналіз-синтез, зіставлення-протиставлення, конкретизація-абстрагування, опис-інтерпретація, пояснення-узагальнення, а також класифікація, систематизація, метод синтезу характеристик і визначень, логічний і системний методи тощо. Залучення загальнотеоретичної методики дає змогу організувати історіографічне дослідження, дотриматися відповідних концептуально-методологічних підходів, принципів сучасної історіографічної теорії, забезпечує інструментарій для вивчення та аналізу всіх аспектів порушеної теми, уможливує формулювання історіографічних концепцій, висновків і узагальнень, сприяє науково правильному, об'єктивному й критичному осмисленню історіографічного процесу, його фактів і ситуацій, загалом упорядковує реалізацію історіографічного методу як системного методологічного підходу проведення історичних досліджень. Відповідна методика допоможе науково, об'єктивно та критично проаналізувати новітній студії з історії українського національного відродження, системно виявити стан, тенденції та прогалини у його вивченні.

Друга група методів — *емпіричні*. До них віднесемо пошуково-бібліографічний та археографічний методи, наукометрію й бібліометрію, тематичний онлайн-огляд історичних Інтернет-проектів, веб-серфінг тощо. Залучення їхнього інструментарію уможливить збір необхідних історіографічних джерел, як опублікованих, так і оприлюднених в електронній формі, сприятиме їхньому упорядкуванню та систематизації. Слід підкреслити, що бібліографічний метод — один серед пріоритетних шляхів вивчення історіографії, адже він дає змогу не лише бібліографічно описати історичні праці, але й запропонувати їхню класифікацію, згрупувати публікації вчених про українське національно-культурне відродження досліджуваної доби за напрямками розгляду різноманітних питань — національної ідентичності, ментального виміру українського відродження, духовно-релігійного, освітнього, нау-

кового, літературного, публіцистично життя тощо. Науко- та бібліометрія дадуть змогу розглянути полілог істориків із різних питань аналізу українського відродження, висвітлити стан наукової комунікації, співцитувань, нарешті — запропонувати чітке уявлення про кількісні показники історичного нарративу, впоратися з ризиками «випадіння» зі сфери історіографічного вивчення деяких історичних праць, кількість яких на сьогодні зростає експоненційно. Наукометричні рефлексії як розподіл учених за кількістю публікацій сприятимуть визначенню стану наукової розробки порушеної проблеми, унеможливлять включення в науковий аналіз «випадкових» та квазінаукових публікацій.

Описуючи емпіричну методіку дослідження, слід наголосити на важливості тих методів, які узвичаєно називають «*усною історією*». Йдеться про такі інструменти як комунікація та спостереження (власні контакти з істориками, що вивчали ті або ті аспекти українського національно-культурного відродження, участь у спільних наукових заходах і дослідницьких проектах), опитування, анкетування, інтерв'ю, які дають змогу з'ясувати чимало відомостей про стиль і контекст роботи істориків, не дають ігнорувати те, що історія багато в чому є віддзеркаленням як конкретно-історичної, насамперед політичної кон'юнктури, так і власних ідеологічних та ціннісних переконань дослідників (Калакура, Я. 2016, с. 125).

Заглибитись в історіографічну специфіку та розв'язати завдання дослідження допоможуть спеціальні методи. До них відносимо:

- *історико-генетичний (хронологічний) метод* — дає змогу розглядати історичні й історіографічні факти у їхній смисловій єдності, визначатися з просторово-часовими характеристиками, з'ясувати причини, етапи закономірності та суперечності історіографічного вивчення українського національного руху, загалом відтворювати його сутнісні ознаки, давати характеристику, визначати динаміку;

- *проблемно-функціональний метод* — для наукової актуалізації історіографічної проблеми, визначення дослідницьких траєкторій її вивчення та розв'язання, розгляду українського національно-культурного відродження у єдності минулого та майбутнього;

- *структурно-логічний* — забезпечить розгляд історіографії українського національно-культурно відродження модерної доби як цілісного наукового дискурсу, допоможе визначити її структуру та складники, зорієнтує на точний і логічний аналіз, сприятиме єдності історіографічних фактів та узагальнень;

- *метод історіографічної компаративістики* — дасть змогу зіставити дискурс різних науково-історичних шкіл щодо оцінки й інтерпретації українського національно-культурного відродження, надасть можливість порівняти погляди істориків у просторі (локальні, регіональні, національні) та часі;

– *метод науково-історичної інтерпретації*, що сприятиме осмисленню історіографічного дискурсу українського національно-культурного відродження у контексті пошуку відповідей на актуальні й дискусійні питання новітнього українського державотворення;

– *герменевтичний метод*, залучення якого забезпечить оволодіння технологіями аналізу та тлумачення історіографічних джерел, відкриє можливість їхньої історичної й теоретичної критики, пошуку прихованих смислів тощо;

– *історико-понятійний метод* зорієнтує на дефініювання категоріальної сітки дослідження, висвітлення різних підходів до розуміння основної категорії — «українське національно-культурне відродження», їхню інтерпретацію, а також сприятиме термінологічному аналізу, точному й професійному розумінню ключових термінів і понять («нація», «культура», «ідентичність», «соборність», «державотворення» тощо);

– *біографічний метод*, інтеграція якого в дослідженні є дуалістичною: з одного боку, він дасть змогу персоніфікувати надбання історичної науки, з'ясувати особливості життєвого і творчого шляху істориків українського національно-культурного відродження, простежити вплив суспільних та особистісних чинників на риси й методологію їхніх досліджень, реконструювати внутрішній життєвий світ, виявити самоідентифікацію вчених, а отже, зрозуміти причини їхніх ідейних переорієнтацій, зміни тематики досліджень тощо (Калакура, Я. 2016, с. 124); з іншого боку, біографічний метод умотивує звернути увагу на стан вивчення в історичній науці провідних персоналій українського національного відродження другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст. (Тараса Шевченка, Івана Франка, Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Михайла Грушевського, Михайла Драгоманова, Юліана Бачинського, В'ячеслава Липинського та інших), що відповідає завданням антропологізації сучасного історіографічного нарративу, актуалізує неспростовність вагомого внеску тогочасних організаторів, лідерів і творців культурного життя у появі феномену національно-культурного відродження;

– *методи типізації та класифікації* є важливими в контексті упорядкування дослідження, аналізу історичних шкіл, групування історіографічних джерел, а також в обґрунтуванні критеріїв відповідної класифікації чи типізації.

Вибрані методи дослідження дають змогу простежити кількісне та якісне накопичення знань про українське національно-культурне відродження модерної доби, висвітлити сутність наукових студій щодо аналізу його окремих складників, запропонувати історіографічну оцінку й окреслити перспективи для майбутніх досліджень.

Науково-організаційні засади дослідження обумовлюють його проведення відповідно до принципів наступності, послідовності, логічності, а також із дотриманням вимог академічної доброчесності та зв'язку з практикою.

Послідовність історіографічного дослідження виявляється в кількох етапах:

– *пропедевтично-організаційний*: формулювання та обґрунтування теми історіографії українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст., бібліографічний пошук, визначення наукового апарату, висвітлення історіографічних та джерелознавчих засад, окреслення концепції, історіософії, методологічних, теоретичних і методичних основ історіографічного пошуку, впорядкування понятійно-категоріального апарату;

– *науково-дослідницький*: проведення основної частини дослідження, цілісний і системний аналіз вітчизняної історіографії українського національно-культурного відродження модерної доби, розширення джерельної бази дослідження, експертиза цінності та достовірності історіографічних джерел, визначення історичних умов, особливостей, закономірностей, суперечностей, тенденцій формування тематичного історіографічного нарративу;

– *інтегрально-узагальнювальний*: завершення дослідження, формулювання наукових висновків, упровадження (інтеграція), апробація й оприлюднення основних історіографічних положень, визначення пропозицій і рекомендацій, публічний захист та обговорення результатів.

Отже, наведений науково-дослідницький інструментарій історіографії українського національно-культурного відродження другої половини XIX — першої третини XX ст. дає змогу побудувати дослідження на засадах сучасної методології, з урахуванням евристичного потенціалу історіографічного методу та цивілізаційної теорії. Цілісний вимір тематичного історіографічного дискурсу, увага до представлення в ньому соціальних, ментально-історичних, духовно-екзистенційних, антропологічних та аксіологічних вимірів українського національно-культурного відродження, досягнення просторової єдності універсального (загальноукраїнський вимір) і регіонального (специфіка історичного процесу в окремих регіонах України) у вивченні науково-історичних студій — все це потребує обґрунтованого, логічно вибудованого й науково витриманого концептуально-теоретичного, методологічного та методичного забезпечення. Запропонований підхід і науково-дослідний інструментарій свідчать про важливість орієнтації історіографічного дослідження на філософію міждисциплінарності, стратегії методологічного полілогу, взаємопов'язування дослідницьких методів. Очевидною стає необхідність дотримання принципів послідовності й наступності в аналізі та узагальненні історичних праць, предметом яких було українське національно-культурне відродження модерної доби. Ця студія є практикоорієнтованою щодо вдосконалення методології проблемної історіографії. Тож перспективи подальшого вивчення цієї теми вбачаємо в реалізації обґрунтованого науково-дослідного інструментарію у практиці досліджень історіографії актуалізованої теми.

Калакура, Я. 2014. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні*. Вип. 24. С. 23–37.

Калакура, Я. & Алексієвєць, Л. 2014. Цивілізаційні засади української історіографії. *Україна — Європа — Світ : міжнар. зб. наук. пр. Серія : Історія, міжнародні відносини*. Вип. 13. С. 233–245.

Калакура, Я. С. 2016. *Методологія історіографічного дослідження: науково-методичний посібник*. Київ: Київський університет.

Колесник, І. 2013. *Українська історіографія : концептуальна історія*. Київ: Ін-т історії України НАН України.

Салата, О. 2017. Світоглядні та методологічні позиції формаційного і цивілізаційного підходів до історії. *Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії*. Київ: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. С. 9–20.

Удод, О. & Юрій, М. 2013. Методологія історії та гуманітаризація знання. *Історіографічні дослідження в Україні*. Вип. 23. С. 23–37.

Kalakura, Ya. 2014. Cyvilizacijni Oriyentyry Novitnoyi Ukrayinskoyi Istoriografiyi [Civilizational Landmarks of Modern Ukrainian Historiography]. *Istoriografichni Doslidzhennya v Ukrayini*. Vyp. 24. S. 23–37 [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. & Aleksiyevets, L. 2014. Cyvilizacijni Zasady Ukrayinskoyi Istoriografiyi [Civilizational Principles of Ukrainian Historiography]. *Ukrayina — Yevropa — Svit. Seriya : Istorya, Mizhnarodni*, Vyp. 13. S. 233–245 [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. S. 2016. *Metodologiya Istoriografichnogo Doslidzhennya : Naukovo-Metoduchuy Posibnik [Methodology of Historiographical Research : Scientific Methodical Manual]*. Kyiv : Kyuyivskyy universytet [in Ukrainian].

Kolesnyk, I. 2013. *Ukrayinska Istoriograftya: Kontseptyalna Istorya [Ukrainian Historiography: the Conceptual History]*. Kyiv : In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny [in Ukrainian].

Salata, O. 2017. Svitoglyadni ta Metodologichni Pozyciyi Formacijnogo i Cyyvilizacijnogo Pidxodiv do Istoriyi [Worldview and Methodological Positions of the Formation and Civilization Approaches to History]. *Cyyvilizacijni Dyskursy Svitovoyi ta Ukrayinskoyi Istoriografiyi*. Kyiv : Kyiv. un-t imeni Borysa Grinchenka. S. 9–20 [in Ukrainian].

Udod, O. & Yuriy, M. 2013. *Metodologiya Istoriyi ta Humanitaruzatciy Znannay [Methodological History and Humanization of Knowledge]*. *Istoriografichni Doslidzhennya v Ukrayini*. Vyp. 23. S. 23–37 [in Ukrainian].